

Kaj je filozofija?

Redni prof. dr. Matjaž Potrč, Univerza v Ljubljani, Oddelek za filozofijo

Filozofija poskuša odgovoriti na vprašanja kot so: kaj obstaja, kaj lahko vemo in kaj naj storimo. Odgovori na ta vprašanja so vselej usmerjeni, dopuščajo pa vključujoči pristop.

Ključne besede: Ontologija, spoznavna teorija, posameznosti in načela, vključujoči pristop.

Philosophy tries to provide answers to questions such as what there is, what one can know and what one should do. Answers to these questions should take a position in certain direction, all in allowing for an inclusive approach.

Key words: ontology, epistemology, particularism and generalities, inclusivism.

Kaj je filozofija?

Filozofija odgovarja ali vsaj poskuša odgovoriti na temeljna vprašanja kot so

- (1) Kaj *obstaja*?
- (2) Kaj lahko *vemo*?
- (3) Kaj naj *storimo*?

Poznamo pa še posebno vprašanje, ki zadeva naravo filozofije same

- (4) Kakšno *vrsto odgovorov* sploh lahko pričakujemo od filozofije?

Na ta vprašanja bom poskusil okvirno odgovoriti in to na način kot sem doslej o njih razmišljal. Najprej bom kar predstavil odgovore na omenjena vprašanja, v nadaljevanju tega spisa pa jih bom še podrobneje razdelal.

- Odgovor (1) Obstaja *en* snovni svet.
Odgovor (2) Pogoji naše vednosti so *čezsvetni* in *razvidnostni*.
Odgovor (3) Slediti moramo *splošno posamezni* normativnosti.
Odgovor (4) Filozofija ponuja *vključujoče* odgovore.

Ko smo tako predhodno odgovorili na naša vprašanja, vidimo, da ta vprašanja predpostavljajo predhodne izbire, tako da so odgovori že podani glede na pravkar omenjene izbire. Zopet predhodno rečeno se te temeljne izbire glase takole:

- Izbiri (1) Obstaja jih *več* ali le *eno*.
Izbiri (2) Pogoji naše vednosti so *zanesljivostni* ali pa *razvidnostni*.
Izbiri (3) Naša moralna dejanja vodijo *splošna* načela ali pa jih vodi preudarek v *posameznih* okoliščinah.

Izbiri (4) V filozofiji lahko pričakujemo dokončne *izključujoče* ali *vključujoče* odgovore.

(1) Kaj *obstaja*?

Izbiri (1) *Obstaja več* stvari ali le *eno*.

Odgovor (1) *Obstaja en* snovni svet.

Temeljna izbira za odgovor na (1) *Kaj obstaja?* je, da obstaja *mного* stvari, da obstaja le *ena* stvar ali da ni *nobene* stvari. Kot v drugih primerih se bom tudi tukaj omejil na *temeljno* izbiro in ne bom pregloboko drezal v vse možnosti, ki so na voljo.

Prepričan pa sem, da moramo v ontologiji upoštevati tudi možnost, da ne obstaja nič. To možnost imenujemo *nihilizem*. Nihilizem pa zavračam že zaradi svoje predhodne trditve, da obstaja *snovni* svet.

Če obstaja snovni svet, je to nekako samo po sebi v oporo naturalizmu. To je prepričanje, da lahko snovni svet raziskujemo s pomočjo vseh tistih resnic, ki jih lahko o njem ubesedijo naravoslovne znanosti.

Trditev, da obstaja *mного* stvari, je izbira zdravega razuma. Obstaja množstvo stvari; to so srednjerazsežne dobrine kot so kamni, stoli ali mačke.

Glede na zdravorazumski pluralistični ontološki odgovor o tem, kaj *obstaja*, pa je moj drug ponujeni odgovor nenavaden in malce nepričakovan. Pravi, da obstaja zgolj *en* snovni svet. V oporo takšnemu *monističnemu* ontološkemu odgovoru je kar nekaj vprašanj, ki zadevajo naravo množstva kot to velja za srednjerazsežne suhe dobrine – ravno tiste katerih obstoj brani zdravi razum. Tako moram opozoriti na tehtne pomisleke o obstoju množstva srednje razsežnih suhih dobrin.

Nejasnost: Srednje razsežne suhe dobrine kot so mačke, kamni in stoli, so *nejasne*. Ti predmeti nimajo dokončne *meje*, ki bi jim jo lahko pripisali. Četudi trdimo, da so mačke, kamni in stoli le nekoliko nejasni, so kljub temu nejasni. Nejasnost ne ločuje med manjšo in večjo nejasnostjo predmetov. Stvari so ali jasne ali nejasne. Vendar nejasne stvari ne morejo imeti meril lastne istovetnosti. Od tod sledi, da *ni* srednje razsežnih suhih dobrin. Če pa v naši okolici ni množstva stvari, potem obstaja zgolj *ena* stvar. To je svet. Q.E.D.

Ne-naključnost sestavljenosti (NNS): Nesmiselna je predpostavka, da v svetu obstaja vrsta naključno sestavljenih stvari. Če to drži, potem je nasprotno pametno privzeti obstoj le *ene* ontološke bitnosti, sveta. Načelo NNS je povezano s posebnim vprašanjem sestavljenosti (PVS), ki pravi: “Kateri so tisti pogoji, da stvari sestavljajo neko drugo stvar?” Podrobnejši razmislek odkrije, da nas ne more docela zadovoljiti nobeno poznano načelo. Poglejmo načelo Stika. Njegov odgovor glede PVS pravi: “Če so stvari med seboj v stiku, več stvari sestavlja drugo, novo stvar.”

Vprašljivost tega odgovora pokaže preprost primer. Če se dve osebi rokujeta, je popolnoma neprimerno reči, da njun stik privede do obstoja nove ontološke bitnosti in da ta bitnost preneha obstajati tisti trenutek, ko se nehata rokovati. Načelo Stika in tudi druga razpoložljiva načela, ne dajo sprejemljivega odgovora na PVS. Zato lahko trdimo, da je predpostavka o obstoju *mnogih* bitnosti napačna. Zanikali pa smo tudi že ustreznost

nihilizma. Očitno je *monizem* tisti, ki omogoča primerno pot v ontologijo. To je tudi moje osebno prepričanje. Obstaja *en* spremenljiv in bogat *snovni* svet, ki ga imenujem Gmota. Gmota pa tudi ni en docela jasen ali docela nejasen predmet v mnostvu predmetov.

Preostane nam še razlaga -vsaj navidezno- nezdružljive povezave med monističnim razumevanjem sveta in med zdravim razumom.

Glede na nase vprašanje (4) je odgovor na to vprašanje pomenljiv. Kontekstna določila zadnje ontološke raziskave namreč dovoljujejo trditev, da obstaja zgolj *en* svet. Toda znižana kontekstna določila raziskave, ki so značilna za okolje vsakdanjega zdravega razuma, omogočajo sprejetje obstoja množstva srednje razsežnih suhih dobrin.

Zato sta monistično razumevanje sveta in zdravi razum združljiva. Čeprav je odgovor na temeljno ontološko vprašanje podan *monistično*, je monistični postopek v *zadnji* ontologiji še vedno *združljiv* s pripoznanjem obstoja *mnoštva* stvari glede na kontekstualne okoliščine vsakdanjega govora.

Odgovor (4) Kakšen odgovor lahko pričakujemo v filozofiji? pomeni izbiro *združljivostne* možnosti. Čeprav je v okviru konteksta filozofske raziskave zatrjen ontološki *monizem*, je to združljivo tudi s prevzemom *pluralizma*. Pluralizem predpostavlja obstoj več stvari in to glede na določila zdravorazumske vsakdanje naravnosti. Če imamo jasen *monistični* odgovor o zadnjem ontološkem vprašanju, je združljivost vsekakor tisto, kar ponuja pravo pot.

(2) Kaj lahko vem?

Izbiri (2) Pogoji naše vednosti so *zanesljivostni* ali pa *razvidnostni*.

Odgovor (2) Pogoji naše vednosti so *čezsvetni* in *razvidnostni*.

Vednost opredelimo kot upravičeno resnično prepričanje. Če vem, da *p*, moram najprej biti *prepričan*, da *p*. Pravzaprav moram biti glede na *p* v nekem psihološkem razmerju. Prav tako mora *p* biti *resnično*. Moje prepričanje da *p* pa mora biti upravičeno.

Naša prepričanja postanejo vednost, če so *zanesljiva*. Zanesljivost pomeni, da ta prepričanja temeljijo na zanesljivih mehanizmih. Neoporečno stanje mojega duha omogoča, da vidim psa, ustrezne pa morajo biti tudi zunanje, od mene neodvisne okoliščine. To so primerna okolna osvetlitev, oddaljenost in podobno.

Če naj *zanesljivost* odgovori na običajne protiprimere, potrebuje podporo. Zamislimo si dve gospe, Ateno in Fortuno, ki se vozita po njima neznani deželi. Ta je posejana z mnogimi navideznimi skednji. Toda Atena in Fortuna tega ne veda. Skednji namreč izgledajo kot pravi in ne kot kulise. Ker je to zanju neznana pokrajina, mislita, da so vsi skednji pravi. Pogledata en določen skedenj, ki pa je naključno edini pristni skedenj med vsemi navideznimi skednji v pokrajini. Seveda sklepata, da je to pravi skedenj. Ne dvomita, da je skedenj zares skedenj. Ne dvomita pa tudi, da so ostali skednji pravi skednji, ker vsaj od daleč izgledajo enako kot skedenj, ki si ga ogledujeta. V njunem primeru je skedenj vsekakor zares pravi skedenj. Toda, ali veda, da gledata pravi skedenj? In ali veda, da se ta skedenj razlikuje od ostalih skednjev?

Najprej pogledjmo gospo Ateno. Skednje pozna in tega si je dobro ogledala. Uvid nam pravi, da je Atena upravičena v svojem prepričanju, da je tisto skedenj. Zaradi zunanjih pogojev pa tega pravzaprav *ne ve*.

Fortuna za razliko od Atene ne ve o skednjih ničesar. Pravzaprav je šele včeraj izvedela, kaj je skedenj in kako naj bi sploh izgledal. Zgradbe si ni natančno ogledala, ampak se je zgolj ozrla nanjo. Intuicija v tem primeru pravi, da je njeno mnenje preveč neutemeljeno, da bi ga lahko imenovali vednost.

Zanesljivost je *območna* ali *svetna*. Območna zanesljivost je odvisna od ozkih pogojev, zgolj od enega samega dela sveta. *Svetna* zanesljivost pa je razširjena po vsem svetu in presega območne pogoje in njihovo okolje. Zato intuicija pravi, da je Atena svetno upravičena. Fortuna pa je le *območno* upravičena. Nobena pa ni zares upravičena.

Zamislimo si še drugi dve gospe, Diano in Delijo. Tudi onidve se vozita po neznani pokrajini, kjer je veliko navideznih skednjev. Vendar sta Diana in Delija predhodno *brali* v lokalnem časopisu novice, da so v okolici postavili številne navidezne skednje. Zato njuna vednost nastopa pod *spremenljivim vplivom* podatkov, ki sta jih izvedeli v časopisu. Ker ima Diana na voljo omenjene podatke, se *odpove* prepričanju, da vidi med vožnjo po neznani pokrajini prave skednje. Zaradi podatkov v časopisu je prepričana, da so skedniji, ki jih videva zgolj navidezni skednji. Delija pa v takem primeru *tvori* prepričanje, da se pred njo nahaja skedenj. Intuicija tokrat pravi, da je Diana upravičena v svojem početju, da pa Delija ni tako upravičena. To je *upravičenje pod spremenljivim vplivom*. Diana in Delija nimata vednosti, pač zavoljo okolja v katerem mrgoli navideznih skednjev.

Zamislimo si še demonski svet, ki predstavlja kartezijski skeptični pristop. Če se spoznavni dejavnik znajde v demonskem svetu, ne zadošča zgolj območno ali svetno upravičenje, da bi se dokopali do vednosti. Potrebujemo *čezsvetno* upravičenje, ki je močnejše od pogojev demonskega sveta.

Iščemo namreč ustrezno opredelitev *zanesljivosti* glede upravičenja, ki pripelje do vednosti. Zgolj *območno* upravičenje ni dovolj. Preseči ga mora *svetno* upravičenje. To je upravičenje s širšim obsegom okolnih pogojev. Vendar je še zmeraj preozko in potrebujemo *čezsvetno* upravičenje. *Čezsvetno* upravičenje se dogaja pod pogoji demonskega sveta. Demonski svet izključuje območna in svetna okolja glede njihove ustreznosti upravičenja. Merilo *čezsvetnega* upravičenja je upravičenje, ki je skladno z *ozkim* svetom in se ujema s pogoji *razvidnosti*.

Tako smo prišli do nauka o *razvidnosti*, in tega običajno predstavljamo kot nasprotnega vednosti, ki temelji na *zanesljivosti*. Ugotovimo, da razvidnost ponuja iste pogoje upravičenja kot zanesljivost. Zdi se, da so pogoji upravičenja za *čezsvetni nauk o zanesljivosti* enaki kot pogoji zadovoljitve upravičenja pri *nauku o razvidnosti*, saj sta oba povezana z *ozko* vsebino.

Zdi se, da *razvidnost* pripelje do ustreznih pogojev upravičenja. Vendar pa to docela ne drži. Če bi prevzeli nauk o razvidnosti, bi procesi zanesljivosti, ki vodijo k upravičenju, še vedno bili pomembni. Splošna pravilna smer glede zagotovitve pogojev upravičenja je *razvidnostnost-zanesljivost*.

To pomeni, da so pogoji vednosti enaki zame in za mojega dvojnika, ki je možgan v kadi. V obeh primerih so pogoji *čezsvetni* in *razvidnostni*. Vendar pa še celo ti ozki pogoji vednosti obdržijo sestavine *zanesljivosti*.

Vprašanje (4) Kakšne odgovore lahko pričakujemo v filozofiji? nas prisili sprejeti nove pogoje vednosti. Ko smo iskali pogoje vednosti, se je kot odgovor pokazal *nauk o razvidnosti*. Izkazalo pa se je, da moramo v iskani odgovor vključiti tudi sestavine *nauka*

o zanesljivosti. Tako se pri iskanju odgovora glede naše vednosti spet srečamo z *združljivostnim* odgovorom *nauka o razvidnosti – nauka o zanesljivosti.*

(3) Kaj naj storimo?

Izbiri (3) Naša moralna dejanja vodijo *splošna* načela ali pa razmislek v *posameznih* okoliščinah.

Odgovor (3) Slediti moramo *splošno posameznostni* normativnosti.

Naša dejanja tukaj omejimo na *moralna* dejanja. Obstaja prepričanje, da vodijo moralna dejanja *splošna* načela brez izjem kot je "Ne laži." Tega prepričanja pa ne sprejema moralni partikularizem. Moralni partikularizem pravi, da imajo moralne splošnosti vselej izjeme, da so lahko splošnosti povožene in da nanje lahko vplivajo učinki obrata. Moralni monizem trdi, da obstaja le eno načelo kot je posledicistično dobro, ki je kar najbolj povečano glede na število ljudi. Moralni *pluralizem* pa pravi, da imamo več načel, ki skupaj nastopajo v eni sami situaciji. Če naj moralno ustrezno presodimo svojo moralno sodbo v dani situaciji, je nujen uvid v celostni položaj. Skrajni partikularizem pa je nauk o skrajni moralni posameznosti in trdi, da v danem položaju ni zaslediti nikakršnega vpliva moralnih splošnosti. Obrat ali utišanje moralnega načela sta vselej možna, slediti moramo razmisleku v določenem celostnem holističnem položaju. Moralni partikularizem je torej povezan z moralnim intuicionizmom in s tem z moralnim realizmom, moralnim kognitivizmom in tudi z moralnim ne-naturalizmom.

Moralni partikularizem je vsekakor zanimiva in dobrodošla izbira. Zahteva, da se vprašamo po načinih, kateri so pripeljali do moralnih dejanj. Torej, kako smo odgovorili na vprašanje (3) Kaj naj storimo?

Argument proti moralnemu partikularizmu pravi, da moralni partikularist *izravnava moralno pokrajino*. Čutimo, da v moralni pokrajini nastajajo *smernice* in *silnice*. Te so podobne kot pri moralnem pluralizmu. Čutimo tudi, da smernice in silnice pripeljejo do splošnega celostnega položaja in do moralne sodbe, ki jo intuitivno usmerjajo k temu položaju.

Upoštevanje tega uvida omogoči sprejetje takšne različice *posameznosti*, ki še dopušča splošnosti. Vendar so to *splošnosti z izjemami, ki jih ne moremo odpraviti*. Zaradi njih imamo še zmeraj opraviti s partikularizmom, z naukom o posameznostih. Toda sedaj se to imenuje *nauk o splošnih posameznostih*.

Vprašanje (4) Kakšno vrsto odgovora lahko pričakujemo v filozofiji? se spet pokaže kot oblika *združljivosti*. Obstaja *združljivost* splošenjskega in posameznostnega nauka.

Izbrali smo *partikularizem*, ki je *združljiv s splošenjskim* naukom. Dinamika moralne pokrajine brez *združljivosti*, ki je podlaga naših moralnih sodb in moralne dejavnosti in je utemeljena v teh sodbah, ne bi ustrezala dejanskosti. O tem priča in nas prepriča moralna fenomenologija.

Zato je naša odločitev *vkjučujoča* in ne *izključujoča*.

(4) Kakšno vrsto odgovora lahko pričakujemo od filozofije?

Izbiri (4) V filozofiji lahko pričakujemo *dokončne izključujoče* ali pa *vključujoče* odgovore.

Odgovor (4) V filozofiji lahko pričakujemo *vključujoče* odgovore.

V filozofiji duha najdemo kar nekaj filozofov, ki so dualisti. Tak je recimo David Chalmers. Ti filozofi so šli po poti *izključujoče* izbire glede odgovorov, ki jih lahko pričakujemo v filozofiji. Po pojavu različnih oblik identitetne teorije v filozofiji psihologije lahko pričakujemo naturalizem. Dejansko pa prevladuje *dualizem* kot zadnja ustrežna izbira. Zakaj? Ker gredo v *izključujočo* smer, torej: Ali materializem *ali* dualizem.

Poznamo argumente proti fizikalizmu/materializmu. Eden je argument vednosti, kjer nastopa superznanstvenica Mary, ki preučuje barve v črnobelem svetu. Fizikalizem Maryjinega položaja ne pojasni in tako preostane le še dualizem. Odločitev za dualizem v tem primeru pomeni sprejeti zadnjo izbiro.

Zdi se mi, da je takšno sklepanje *zombijevsko*, saj se odvija pod strogimi in visoko-kontekstualnimi pogoji izključujoče izbire. Ta zombijska zmešnjava je posledica zanašanja na zgolj *izključujoče* možnosti in poteka ob odstranitvi *vkjučujočega* pristopa. V filozofiji duha gre to vstric z omejenim atomističnim sklepanjem, ki ponuja izključujočnost *fizikalnega*, *duševnega* in *povzročanja*. Na vsakega izmed omenjenih izrazov bi se morali počasi in temeljito še enkrat ozreti.

Najpomembnejše ali celo usodno je, da je pozabljen obstoj *vključujočih* izbir. Poznamo dve uporabi in razlagi veznika *ali*:

11 0	11 1
10 1	10 1
01 1	01 1
00 0	00 0
izključujoči ali	vključujoči ali
latinsko: aut-aut	latinsko: vel

Vključujoči ali (*vel*) dovoli, da ohranita svojo težo *obe* možnosti in sicer ne glede na to, da ena izmed njiju (lahko) prevladuje. Moje osebno prepričanje je, da bi morali filozofi, ki delujejo v filozofiji duha, prevzeti pristop *združljivosti*.

Prepričan sem, da

- (a) Obstaja materialni svet.
- (b) Zavest/fenomenologija je pomembna.

Trdim pa tudi, da sprejemanje materializma ne izključuje sprejemanja zavesti. Pravzaprav je to nujno. Materialist v filozofiji duha je dejansko prisiljen sprejeti oboje, monistično stališče in pomen zavesti, če naj bo njegova filozofija vsaj nekoliko usklajena.

Obstaja tudi še naturalistična izbira, v smislu teoretikov enakosti/identitete na sledi U.T. Placea, kjer je *prav tako* dovolj prostora za fenomenologijo. Izbrati je treba *vključujoči* in ne izključujoči ali.

Preostane nam le še povzetek temeljnih vprašanj in odgovorov nanje, tokrat z *vključujočega* zornega kota.

- (1) Kaj *obstaja*?

V zadnji ontologiji obstaja zgolj *en* svet, to pa je združljivo z ohranitvijo obstoja *mnoгих* srednje razsežnih dobrin pod kontekstnimi pogoji zdravega razuma.

(2) Kaj lahko *vemo*?

Vemo lahko vse tisto, kar temelji na zanesljivem prepričanju. Pogoji zanesljivosti pa so območni, svetni ali/in čezsvetni. Tako kot svetni pogoji zanesljivosti presežejo območne, tudi čezsvetni pogoji presežejo svetne. Na ta način smiselna zanesljivost postane enaka razvidnosti, pri odgovoru na vprašanje o pogojih naše vednosti pa moramo sprejeti razvidnostne pogoje. Razvidnostni pogoji vsebujejo zanesljivost prepričanj. Odgovor na vprašanje o pogojih naše vednosti je *združljivostni* nauk o razvidnosti-zanesljivosti.

(3) Kaj naj *storimo*?

Odgovor na moralni premislek in dejavnost lahko podpirajo splošna načela ali pa zopet posamezne okoliščine. Mislim, da moramo prevzeti smer posameznosti in pri tem ohraniti gibčnost moralne pokrajine. Dopustiti moramo, da so v posameznih položajih dejavne mehke splošnosti. To pa so silnice in smernice.

Kaj je potemtakem filozofija?

Mislim, da mora filozofija poskusiti odgovoriti na tri temeljna vprašanja: Kaj obstaja? Kaj lahko vemo? Kaj naj storimo?

Ko odgovarjamo na ta vprašanja, moramo filozofi načrtati alternative in možne izbire: mnogo-eno, zanesljivost-razvidnost, splošnost-posameznost. Toda filozofi se moramo tudi *odločiti*: eno, razvidnost, posameznost. Te odločitve morajo ostati združljivostne. Odločitve pa iščemo med ontološkimi kontekstualnimi spremenljivostmi, v nauku o razvidnosti – zanesljivosti, in v splošnejšem partikularizmu.¹

Takšen je moj odgovor na vprašanje kaj filozofija pravzaprav je.

Literatura

(1) Terry Horgan in Matjaž Potrč, 2008. *Austere Realism*. MIT Press.

(2) David Henderson, Terry Horgan in Matjaž Potrč. V tisku. "Transglobal Evidentialism-Reliabilism."

Matjaž Potrč, 2000. "Justification Having and Morphological Content" *Acta Analytica* 25, Josef H. Röhl Verlag: 151-73.

(3) Mark Lance (ur.), Matjaž Potrč (ur.) in Vojko Strahovnik (ur.). (izd.). 2008. *Challenging Moral Particularism*. Routledge: New York.

Matjaž Potrč in Vojko Strahovnik, 2004. *Practical Contexts*. Ontos Verlag: Frankfurt.

(4) Matjaž Potrč. V tisku. "Things Proceed from Two."

Matjaž Potrč. V tisku. "Zen Politics."

Matjaž Potrč. V tisku. "The World of Qualia," v Edmond Wright (ur.) *The Case for Qualia*, MIT Press.

¹ Zahvaljujem se Alenki Pogacnik, ki je pregledala tekst.